

**НАЛИВАЙКО Лариса Романівна,**

д-р юрид. наук, професор,

Науково-дослідний інститут державного будівництва та

місцевого самоврядування НАПрНУ

ORCID ID: 0000-0002-7696-4223

**ЛЕБЕДЄВА Юлія Владиславівна,**

старший викладач кафедри теорії держави і права

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-9745-2796

## **ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПОСТМОРТАЛЬНОГО ДОНОРСТВА: ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО У СФЕРІ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я**

У дослідженні здійснено комплексний аналіз правових аспектів використання тіл померлих осіб у наукових та освітніх цілях в Україні в контексті сучасного розвитку досліджень у сфері репродуктивного здоров'я.

Зазначена тема набуває особливої актуальності в умовах постійного зростання потреб біомедичної науки в якісному анатомічному матеріалі, а також на тлі реформ у сфері медичної освіти й інтеграції України до європейського правового простору. Особливої ваги набуває необхідність встановлення чітких етичних і правових меж допустимості використання людських тіл після смерті з метою забезпечення балансу між інтересами науки та непорушністю гідності особи.

Автори дослідження вважають, що у сучасних умовах розбудови біомедичної науки та реформування вищої медичної освіти питання правового статусу тіла померлої особи набуває системної ваги, а відсутність чітких механізмів правового регулювання цієї сфери не лише стримує науково-дослідницький потенціал, але й породжує ризики порушення принципів гідності, автономії волевиявлення та законності. Водночас міжнародний досвід свідчить, на їх думку, що належне правове оформлення процесів передачі, використання, контролю та етичного супроводу тіл померлих осіб є ключовою умовою для безпечного та легітимного розвитку медичних інновацій.

Акцентовано на необхідності усвідомлення людського тіла після смерті не лише як біологічного об'єкта, а як носія особистісної ідентичності, правової поваги й етичної цінності. У цьому контексті запропоновано трактувати тіло померлого у публічно-правовій площині – як особливий об'єкт правового захисту, що підлягає особливому правовому режиму та публічному контролю, особливо у разі його використання для дослідницьких або освітніх цілей.

Автори встановлюють, що чинне українське законодавство не забезпечує належного правового підґрунтя для використання тіл померлих у дослідженнях та навчальному процесі, не визначає правового статусу тіла померлого, не регламентує процедури інформованої згоди та етичного нагляду. З огляду на це запропоновано низку законодавчих і нормативних змін, зокрема: прийняття спеціального закону, створення державного реєстру згод, впровадження локальних етичних комітетів, пілотних проєктів та правових гарантій недопущення зловживань.

Особливу увагу приділено потенціалу використання тіл померлих для розвитку досліджень у сфері репродуктивного здоров'я. Зазначено, що доступ до анатомічного матеріалу є критичним для поглиблення знань у таких напрямках, як молекулярна гінекологія, патологія репродуктивної системи, гістологія та гормональні дослідження.

У результаті дослідження обґрунтовано практичні рекомендації для Міністерства охорони здоров'я України, Уряду та науково-медичних установ, а також сформульовано напрями подальших правових і міждисциплінарних досліджень у цій чутливій, але надзвичайно важливій сфері.

У сучасному світі науковий прогрес вимагає створення правових умов для безперешкодного, але етично врегульованого доступу до біологічного матеріалу, зокрема людських тіл після смерті. Такий доступ є критично важливим для розвитку медичної освіти, підвищення кваліфікації лікарів, а також здійснення фундаментальних досліджень у сфері анатомії, гістології, судово-медичної експертизи, генетики та репродуктивного здоров'я. Правове регулювання використання тіл померлих осіб у наукових і освітніх цілях посідає окреме місце у системі біомедичного права, перетинаючись із категоріями постмортальної автономії, людської гідності, права на інформацію, згоди на посмертні дії, а також репродуктивних прав у широкому розумінні.

Україна наразі лише стоїть на початку шляху формалізації такої практики. Так, 3 жовтня 2025 року Міністерство охорони здоров'я України заявило про намір запровадити в державі механізми, що дозволять використовувати тіла померлих для навчання студентів медичних вишів і наукових досліджень за моделлю, що функціонує в більшості країн Європейського Союзу. У той же час, чинне українське законодавство не містить чіткого механізму реалізації такої практики, не встановлює визначених критеріїв інформованої згоди на посмертне використання тіла, не закріплює належних правових гарантій для родичів померлої особи, а також не визначає сферу допустимого використання біологічного матеріалу у чутливих напрямках, таких як репродуктивна медицина.

Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті розвитку досліджень у сфері репродуктивного здоров'я – галузі, що потребує доступу до специфічного біологічного матеріалу (зокрема репродуктивних органів і тканин), що рідко надається за життя людини. Використання тіл померлих осіб для досліджень у цій сфері відкриває нові перспективи для вивчення причин безпліддя, вдосконалення технологій допоміжної репродукції, вивчення ембріогенезу, впливу гормональних процесів та патологій репродуктивної системи. Разом з тим, правове регулювання таких дій потребує особливо ретельного балансу між суспільними інтересами в розвитку науки та індивідуальними правами особи, навіть після її смерті.

Метою дослідження є всебічний правовий аналіз можливостей та обмежень у використанні тіл померлих осіб для наукових цілей у сфері репродуктивного здоров'я, з урахуванням принципів міжнародного та європейського права, етичних стандартів, а також перспектив запровадження відповідної практики в Україні.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконати такі дослідницькі завдання: охарактеризувати концептуальні засади правового статусу тіла померлої особи; дослідити етичні та юридичні підходи до посмертної автономії, гідності та згоди; проаналізувати чинне національне законодавство та виявити його прогалини у частині правового регулювання використання тіл померлих осіб у наукових цілях; дослідити міжнародний і європейський досвід правового регулювання у цій сфері; обґрунтувати правові рамки допустимості використання тіл померлих осіб

у дослідженнях, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням правових, етичних та біомедичних критеріїв.

Наукова новизна цієї роботи полягає у комплексному міждисциплінарному аналізі правових аспектів використання тіл померлих осіб саме в контексті досліджень у сфері репродуктивного здоров'я, що на сьогодні залишається фактично неврегульованою та малодослідженою темою в українському правознавстві. На відміну від наукових праць, що зосереджені лише на медико-правових питаннях трансплантації, це дослідження спрямоване на розкриття потенціалу «постмортального донорства» для наукових досліджень, із фокусом на репродуктивно-правовий вимір, етичні засади та конституційні гарантії прав людини.

У дослідженні застосовано низку загальнонаукових та спеціально-юридичних методів: діалектичний метод – для виявлення взаємозв'язків між правом і біоетикою; системно-структурний метод – для аналізу правового регулювання у взаємозв'язку з етичними та медичними вимогами; порівняльно-правовий метод – для вивчення іноземного досвіду правового врегулювання використання тіл померлих у наукових цілях; формально-юридичний метод – для аналізу чинного українського законодавства та правозастосовної практики; метод прогнозування – для формулювання пропозицій щодо можливих напрямів розвитку правового регулювання.

### **1. Теоретико концептуальні засади використання тіл померлих осіб у наукових цілях: поняття, підходи, міжнародні стандарти**

У юридичній теорії питання статусу тіла померлої особи є складним і досі остаточно не вирішеним. Воно балансує між трьома підходами: 1) об'єктивація (трактування як речі), 2) персоніфікація (визначення як продовження особи), 3) автономістський (гідність як самостійне джерело права).

Цивільне право традиційно не розглядає тіло померлого як суб'єкт права. Водночас, відповідно до гуманістичної парадигми, тіло не може бути повністю об'єктивоване. Зокрема, у багатьох правових системах тіло померлого не підлягає відчуженню як річ, не може бути предметом

цивільного обігу, не підлягає комерціалізації. Натомість закріплюється особливий статус – «тіло як об’єкт гідності».

У праві багатьох європейських країн (Франція, Німеччина, Італія) тіло померлого розглядається як об’єкт спеціального правового захисту – «не як річ, але і не як суб’єкт», а як продовження фізичної особи після смерті (*post mortem corporis*), що потребує охорони від зневаги, наруги та недозволеного втручання. Такий підхід є наближеним до концепції постмортальної автономії, згідно з якою особа зберігає певну правову цінність і після смерті.

Концепція людської гідності має фундаментальне значення для правового осмислення використання тіл померлих осіб. Вона виступає основоположною категорією в сучасному праві людини, незалежно від того, чи йдеться про живу чи померлу особу. Згідно зі статтею 1 Загальної декларації прав людини, «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах»<sup>1</sup>. Хоча сама декларація не поширює свої норми на померлих осіб, багато сучасних юрисдикцій визнають трансцендентний характер гідності, що продовжується і після смерті.

Зокрема, Конституційний суд Федеративної Республіки Німеччина у своїй практиці визнає, що «гідність людини охоплює й захист тіла після смерті» (BVerfGE 30, 173 – «Меморіал Холокосту»)<sup>2</sup>. Подібним чином Європейський суд з прав людини у справі *Elberte v. Latvia* (2015) визнав, що вилучення тканин з тіла померлої особи без належної інформованої згоди є порушенням статті 8 Європейської конвенції з прав людини (право на повагу до приватного і сімейного життя), оскільки порушує інтереси родичів та принижує гідність<sup>3</sup>.

Таким чином, правомірне використання тіл померлих осіб має ґрунтуватися на: визнанні посмертної гідності як об’єкта права; принципі інформованої (за життя) або презюмованої згоди; дотриманні приватності, конфіденційності та прав родичів; цільовому, науковому характері використання тіла.

Слід зазначити, що використання тіл померлих осіб у наукових або освітніх цілях (*cadaveric donation for research or education*) означає залу-

1 Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об’єдн. Націй від 10.12.1948. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).

2 Fürholzer K. Post-mortem dignity between piety and professionalism. Plea for a moment of silence in everyday clinical practice. *Ethik in der Medizin*. 2023. № 35. P. 529–544. URL: <https://doi.org/10.1007/s00481-023-00787-1>.

3 European Court of Human Rights. no. 61243/08, 13.04.2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre/%7Bitemid:\[«001-150234»\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre/%7Bitemid:[«001-150234»]%7D).

чення біологічного матеріалу – повного тіла або його частин – для навчання студентів медичних та біомедичних спеціальностей, підвищення кваліфікації лікарів, анатомічних, гістологічних, патологічних і репродуктивних досліджень.

Цей процес може включати: фіксацію тіла з метою тривалого зберігання; анатомічні розтини (dissection); виділення окремих органів чи тканин (зокрема, репродуктивних); виготовлення навчальних препаратів; генетичні дослідження; моделювання хірургічних втручань; використання в тренінгах допоміжної репродуктивної медицини.

На відміну від трансплантації, де метою є збереження життя реципієнта, використання тіл у науці переслідує виключно *некомерційні, дослідницькі та освітні цілі*, що має бути чітко закріплено на рівні закону та дотримано в практиці.

Щодо міжнародних та європейських стандартів у сфері використання тіл померлих, то слід акцентувати увагу на тому, що міжнародно-правове регулювання в цій сфері є фрагментарним, проте існують низка джерел, що формують «м'яке право» (soft law) або орієнтири для національного законодавства: 1) Конвенція Ради Європи про права людини та біомедицину (Ов'єдська конвенція, 1997) – ст. 3 наголошує, що інтереси та добробут особи мають переважати над інтересами суспільства або науки. Стаття 1 встановлює, що будь-яке втручання в тіло людини (навіть після смерті) можливе лише за умов добровільності та інформованої згоди<sup>4</sup>; 2) Додатковий протокол до Ов'єдської конвенції щодо трансплантації органів і тканин (2002) – хоч і стосується переважно трансплантації, однак містить положення щодо посмертної згоди та принципу недопущення комерціалізації<sup>5</sup>; 3) Універсальна декларація ЮНЕСКО про біоетику і права людини (2005) – ст. 5 і 6 підкреслюють важливість інформованої згоди, поваги до гідності, прозорості в наукових дослідженнях і захисту осіб, нездатних надати згоду<sup>6</sup>; 4) Керівні принципи ВООЗ щодо біомедичних досліджень з використанням людського матеріалу (2003) – містять спеціальні норми щодо використання біологічного матеріалу від померлих

4 The Oviedo Convention. *National Research Ethics Committees*. URL: <https://www.forskningsetikk.no/en/resources/the-research-ethics-library/legal-statutes-and-guidelines/oviedo-convention/>.

5 Protection of Human Rights in Biomedicine. Yerevan, Armenia : Council of Europe, 2022. URL: <https://rm.coe.int/concept-report-eng-final-2787-5493-6582-1/1680aa2d74>.

6 Universal Declaration on Bioethics and Human Rights : of 19.10.2005. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>.

донорів, обов'язок документування згоди, гарантії від нецільового використання та комерціалізації<sup>7</sup>.

Європейські країни реалізують декілька основних моделей правового регулювання використання тіл померлих для наукових цілей<sup>8</sup>.

Модель явно вираженої згоди (opt-in) зокрема, передбачена у Німеччині та Італії і передбачає використання тіла можливо лише за наявності письмової згоди, наданої особою за життя. Така згода має бути оформлена відповідно до вимог закону, може бути відкликана до смерті, і фіксується у державному або медичному реєстрі<sup>9</sup>.

Модель мовчазної згоди (opt-out) передбачає презумпції згоди, якщо особа за життя не висловила заперечень і, зокрема, регламентована законодавством таких країн як Іспанія та Австрія. Утім, у багатьох випадках остаточне рішення все одно погоджується з родичами, що дозволяє уникнути соціальних конфліктів<sup>10</sup>.

Змішані або гібридні моделі передбачені у Франції, Бельгії, Нідерландах, де діє система презумпції з правом родичів впливати на остаточне рішення. Так, родичі можуть вказати, що воля померлого була іншою, навіть якщо особа не зафіксувала її офіційно<sup>11</sup>.

Слід зазначити, що загальною для всіх моделей є вимоги: чітко визначеного обсягу цілей використання; етичного контролю; заборони комерційного використання тіл; обов'язковості конфіденційності; публічної звітності медичних і наукових установ.

## **2. Правовий статус тіла померлої особи в українському законодавстві та практиці**

Українське законодавство не містить системно викладеної концепції правового статусу тіла померлої особи. Чинні нормативно-правові

7 Principles on the donation and management of blood, blood components and other medical products of human origin : of 29.12.2016 no. EB140/18. URL: [https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf\\_files/eb140/b140\\_18-en.pdf](https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/eb140/b140_18-en.pdf).

8 Organ and Tissue Donation Consent Model and Intent to Donate Registries: Recommendations From an International Consensus Forum / P. Walton et al. *Transplantation Direct*. 2023. Vol. 9, no. 5. P. e1416. URL: <https://doi.org/10.1097/txd.0000000000001416>.

9 Organ donation in Germany: opt-in vs. opt-out—opinions and voting patterns in the 19th German Bundestag / A. Zeybek et al. *Frontiers in Transplantation*. 2025. Vol. 4. URL: <https://doi.org/10.3389/frtra.2025.1526238>.

10 Approaching the Families of Potential Deceased Organ Donors: An Overview of Regulations and Practices in Council of Europe Member States / S. Mihály et al. *Transplant International*. 2023. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.3389/ti.2023.11498>.

11 Global legislation regulating the donation, procurement and distribution processes of organs and tissues from deceased donors for transplants: A scoping review / A. M. d. Silva et al. *Heliyon*. 2024. Vol. 10, no. 4. P. e26313. URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e26313>.

акти лише фрагментарно регулюють окремі аспекти поводження з тілом після смерті – переважно в контексті судово-медичної експертизи, трансплантації, поховання та санітарних норм. У правовому полі наразі не розроблено цілісної доктрини, що визначала б: чи є тіло померлого об'єктом права власності; чи існує «право на тіло» у померлої особи; що юридичні межі використання біологічного матеріалу після смерті особи; як реалізується право на згоду/заборону використання тіла для наукових цілей.

Відсутність відповідної систематизації породжує ризик порушення прав людини, як за життя, так і після смерті, та створює правову невизначеність щодо можливості використання тіл у медичній освіті та науці.

Найближчим до сфери правового регулювання є Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Закон визначає, що анатомічні матеріали (органи, тканини, частини тіла) можуть бути вилучені після смерті особи для трансплантації або наукових цілей, але за наявності письмової згоди (ст. 16, 17)<sup>12</sup>.

Проте слід зазначити: Закон не передбачає повного використання тіла померлого у наукових або навчальних цілях (як це передбачено в ЄС для анатомічного навчання); передбачене вилучення окремих анатомічних матеріалів, а не комплексне використання тіла як освітнього об'єкта; наукові цілі згадуються як вторинні та побічні щодо трансплантації; механізм передачі тіла цілком для навчання/досліджень відсутній; закон передбачає реєстр згод і заборон, але відсутній функціонуючий механізм їх реалізації для науки.

Отже, трансплантаційне законодавство не може повноцінно використовуватись як основа для врегулювання передачі тіл померлих на потреби науки та освіти.

Інший блок нормативного регулювання стосується Закону України «Про поховання та похоронну справу». Його основна мета передбачає регламентацію процесу поховання, діяльності ритуальних служб, забезпечення санітарно-епідеміологічних вимог, прав родичів на поховання<sup>13</sup>.

У цьому законі: не передбачено альтернативи похованню у вигляді наукового використання тіла; не врегульовано питання згоди особи за

12 Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

13 Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>.

життя на використання тіла у дослідницьких цілях; не визначено, чи можуть родичі дозволити або заборонити таке використання; не визначено правового статусу тіла в інституціях після смерті (лікарні, судмедекспертиза, університет). Таким чином, тіло після смерті розглядається як об'єкт санітарного права, а не як потенційний ресурс для медичної науки або освіти.

У контексті дослідження, окремо слід зазначити про судово-медичну експертизу. Так, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 242, 243), тіло померлого може бути об'єктом судово-медичної експертизи без згоди родичів або заповіту померлого, якщо це необхідно для розслідування<sup>14</sup>. У цьому випадку: мета – кримінально-правова, а не наукова; відсутній принцип добровільності; використання матеріалів (органів, тканин, даних) можливе лише в межах слідства. Однак це створює прецедент, коли закон дозволяє втручання у тіло без згоди, що суперечить концепції постмортальної автономії в контексті наукового використання.

Таким чином, слід акцентувати увагу, що на сьогодні в Україні відсутній будь-який правовий механізм, що дозволяв би особі за життя висловити бажання передати своє тіло для освітніх чи наукових потреб після смерті. Відсутні: спеціальний реєстр бажаючих передати тіло для науки; правові гарантії для медичних закладів, що приймають такі тіла; стандарти етичного використання тіл у навчальному процесі; можливості укладення договору між людиною та науковою установою. Це створює ситуацію, коли використання тіл можливе лише неформально, або в межах сумнівної правозастосовної практики, що не відповідає ні принципам права, ні стандартам ЄС, котрі Україна декларує як орієнтир у сфері охорони здоров'я та освіти.

Україна не має загальнообов'язкових біоетичних стандартів чи спеціалізованого законодавства, що регулювало б: діяльність анатомічних та патологоанатомічних служб; процедури згоди та відмови від використання тіла; стандарти утримання, транспортування, обліку та утилізації тіл після наукового використання; вимоги до фахівців, що працюють із тілами; процедури деперсоналізації, зберігання конфіденційності, поваги до тіл.

14 Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

На відміну від університетів Європи чи Північної Америки<sup>15</sup>, в Україні не існує органів етичного контролю, що схвалювали б програми роботи з тілами або дослідження із залученням анатомічного матеріалу. Що може створювати простір для правового свавілля.

Як зазначено у повідомленні Міністерства охорони здоров'я України від 3 жовтня 2025 року, офіційно розпочато консультації щодо можливості запровадження європейської моделі передачі тіл померлих у наукових і освітніх цілях<sup>16</sup>. Це означає, що держава визнає: необхідність використання тіл для медичної освіти; потребу в належному правовому регулюванні; орієнтацію на модель ЄС як правовий та етичний стандарт. Проте без створення правової основи з урахуванням принципів гідності, інформованої згоди, автономії, прав родичів і суспільного контролю така практика ризикує залишитися декларативною.

Отже, українське законодавство на сьогодні не забезпечує ані правового механізму, ані етичного інструментарію для використання тіл померлих осіб у наукових цілях. Існує юридичний вакуум, що має бути заповнений шляхом прийняття спеціального закону або внесення змін до чинного законодавства (зокрема до Цивільного кодексу, законів про трансплантацію, про поховання, про медичну освіту тощо).

### **3. Правове регулювання репродуктивного здоров'я і репродуктивних прав: потенціал наукових досліджень із використанням тіл померлих осіб**

Репродуктивне здоров'я – це не лише медичне поняття, а й комплексна правова категорія, що включає фізичний, психічний та соціальний добробут у всьому, що стосується репродуктивної системи, її функцій та процесів. Визначення, запропоноване Всесвітньою організацією охорони здоров'я (Далі – ВООЗ), стало основою для міжнародно-правових документів і національних стратегій<sup>17</sup>. У юридичному вимірі репродуктивне здоров'я тісно пов'язане з такими правами людини, як: право

15 The Legal and Ethical Framework Governing Body Donation in Europe – 2nd update on Current Practice / E. Brenner et al. *Annals of Anatomy - Anatomischer Anzeiger*. 2023. P. 152195. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aanat.2023.152195>.

16 В Україні обговорюють запровадження європейської практики використання тіл померлих осіб в освіті й науці. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: [https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-obhovoruiut-zaprovadzhennia-ievropeiskoi-praktyky-vykorystannia-til-pomerlykh-osib-v-osviti-i-nautsi?fbclid=IwY2xjawNjDNhleHRuA2FlbQIxMABicmlkETE4MElWUkhxYUtqeHN4Ym85AR7PgXTZ\\_ILMe8D-TlLxAsZ7R4wOz00-tEN\\_bhk6KcezC-9fyvz\\_F0doKZ6low\\_aem\\_hDESK\\_mfnsv\\_GLn2j70-6w](https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-obhovoruiut-zaprovadzhennia-ievropeiskoi-praktyky-vykorystannia-til-pomerlykh-osib-v-osviti-i-nautsi?fbclid=IwY2xjawNjDNhleHRuA2FlbQIxMABicmlkETE4MElWUkhxYUtqeHN4Ym85AR7PgXTZ_ILMe8D-TlLxAsZ7R4wOz00-tEN_bhk6KcezC-9fyvz_F0doKZ6low_aem_hDESK_mfnsv_GLn2j70-6w).

17 Reproductive health. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/southeastasia/health-topics/reproductive-health>.

на охорону здоров'я; право на фізичну автономію; право на науковий прогрес; право на недискримінацію у сфері доступу до репродуктивних послуг<sup>18</sup>.

Відповідно до Стратегії ВООЗ щодо репродуктивного здоров'я (2022), розвиток науки та досліджень є невід'ємною складовою покращення доступу до якісної медичної допомоги в цій сфері<sup>19</sup>. Водночас наукові дослідження потребують адекватної правової бази, зокрема у разі залучення людських тіл чи анатомічних матеріалів.

Репродуктивні права – це сукупність прав і свобод, що забезпечують можливість особи самостійно приймати рішення щодо репродуктивної поведінки, доступу до послуг охорони здоров'я, інформації, а також участі у прийнятті рішень щодо наукового прогресу у сфері репродуктивної медицини<sup>20</sup>. Такі права ґрунтуються на низці міжнародно-правових актів: 1) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) гарантує «право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я»<sup>21</sup>; 2) Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979)<sup>22</sup> регламентує право на медичне обслуговування, включаючи плани у сфері репродуктивного здоров'я; 3) Універсальна декларація біоетики і прав людини ЮНЕСКО (2005)<sup>23</sup> визначає, що держави мають сприяти рівному доступу до наукових досягнень у сфері охорони здоров'я.

Таким чином, розвиток репродуктивної науки та практики, включаючи використання тіл померлих осіб як біологічного ресурсу для досліджень, розглядається як форма реалізації фундаментального права на науковий прогрес (right to science), закріпленого, зокрема, у ст. 27 Загальної декларації прав людини (1948)<sup>24</sup>.

18 The right to participate in and benefit from science. *National Commission for Science, Technology and Innovation*. URL: <https://www.nacosti.go.ke/2024/12/02/the-right-to-participate-in-and-benefit-from-science/>.

19 Fathalla M. Reproductive health: a call to the research community. *Eastern Mediterranean Health Journal*. 2006. Vol. 2, no. 12. URL: <https://www.emro.who.int/emhj-volume-12-2006/volume-12-supplement-2/reproductive-health-a-call-to-the-research-community.html>.

20 Reproductive Rights. *Human Rights Watch. Defending Human Rights Worldwide*. URL: <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/reproductive-rights>.

21 Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text).

22 Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_207#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text).

23 Universal Declaration on Bioethics and Human Rights : of 19.10.2005. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>.

24 Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).

Важливо, що у науково-медичній практиці дослідження в сфері репродуктивного здоров'я потребують доступу до тканин і органів, що не завжди можуть бути отримані у живих донорів<sup>25</sup>. Зокрема, це стосується: анатомії та гістології внутрішніх статевих органів; причин анатомічного безпліддя; вивчення порушень менструального циклу; реконструктивної гінекології; впливу хірургічних втручань на репродуктивну систему; тестування новітніх методів фертилізації, ембріологічних підходів, трансплантації яєчників, матки тощо.

У багатьох країнах тіла померлих (або анатомічні препарати з них) використовуються, зокрема, у програмах підготовки ембріологів, репродуктологів, урологів, акушерів-гінекологів, а також у післядипломній освіті<sup>26</sup>. Такі практики забезпечують: доступ до якісної освіти у галузі репродуктивної медицини; покращення стандартів клінічної практики; розвиток інноваційних технологій у лікуванні безпліддя; дослідження рідкісних патологій, включаючи генетичні аномалії статеві системи.

У цьому контексті слід зазначити про етичні обмеження та правові межі використання тіл у репродуктивних дослідженнях, оскільки йдеться про особливо чутливу репродуктивну сферу, використання тіл у цих дослідженнях має підлягати суворому етичному і правовому регулюванню, зокрема: не допускається використання тіл у практиках, що можуть бути інтерпретовані як порушення гідності, у тому числі за відсутності чіткої інформованої згоди; слід уникати експериментів, що імітують інтимні дії або можуть мати еротизоване сприйняття (це фіксується як порушення в деяких етичних кодексах університетів ЄС); репродуктивні органи не можуть бути об'єктом комерціалізації, продажу або використання в косметичних цілях; будь-які втручання мають бути прозорими, під контролем етичного комітету; родичі повинні бути поінформовані, якщо органи чи тканини використовуються в контексті репродуктивної науки, особливо у випадках, де особа не залишила чіткої згоди<sup>27</sup>.

25 Ethics on academic procurement of cadavers / K. A. Bala Ganesh et al. *Bioinformation*. 2024. Vol. 20, no. 8. P. 872–876. URL: <https://doi.org/10.6026/973206300200872>.

26 Guidelines for cadaver dissection in education and research of clinical medicine (The Japan Surgical Society and The Japanese Association of Anatomists) / T. Shichinohe et al. *Anatomical Science International*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s12565-022-00665-8>.

27 Cornwall J., Callahan D., Wee R. Ethical issues surrounding the use of images from donated cadavers in the anatomical sciences. *Clinical Anatomy*. 2015. Vol. 29, no. 1. P. 30–36. URL: <https://doi.org/10.1002/ca.22644>.

Такі обмеження випливають із принципів, закріплених у документах ВООЗ, ЮНЕСКО, Ради Європи, а також з практики Європейського суду з прав людини.

Щодо національного потенціалу, то в Україні зберігається значний потенціал розвитку досліджень у сфері репродуктивного здоров'я, зокрема: клініки допоміжної репродукції; дослідницькі центри при медичних університетах (інститути анатомії, гістології, ембріології); кафедри гінекології та урології; нові дослідницькі ініціативи, пов'язані з матковою трансплантацією, збереженням фертильності після онкологічного лікування тощо.

Однак відсутність правового механізму передачі тіл для наукових потреб позбавляє ці напрями легітимного ресурсу для розвитку. У результаті знижується якість підготовки медиків, втрачається конкурентоздатність української медичної науки, зберігається залежність від іноземних ресурсів та програм.

Отже, розвиток досліджень у сфері репродуктивного здоров'я неможливий без створення легального доступу до тіл померлих осіб для цілей, що чітко відповідають критеріям медичної науки, етики та права. Репродуктивні права – це не лише права на послуги, але й права на участь у науковому прогресі, включаючи право на проведення досліджень, що можуть покращити репродуктивне здоров'я всього населення.

Україні необхідно закласти правові основи, що дозволили б: особі добровільно і свідомо надати згоду на використання свого тіла для репродуктивних досліджень; визначити межі і правила використання анатомічного матеріалу у сфері репродуктивної медицини; забезпечити етичний контроль, прозорість і наукову доброчесність таких досліджень.

#### **4. Порівняльно-правовий аналіз моделей регулювання використання тіл померлих осіб у наукових цілях в ЄС та їх адаптація в Україні**

Європейські країни виробили різні, але в межах єдиної ціннісної парадигми, підходи до правового регулювання використання тіл померлих осіб у наукових та освітніх цілях. Основною спільною рисою є: визнання гідності померлої особи як юридичної категорії; наголос на принципі

згоди (інформованої або презюмованої); створення правових механізмів передачі тіла до відповідних установ.

У Німеччині використання тіл для анатомічних та наукових потреб можливе лише за наявності письмової згоди особи, зафіксованої за життя<sup>28</sup> (модель явно вираженої згоди – opt-in). Така згода може бути оформлена у формі заповіту або спеціальної заяви до медичного чи наукового закладу. Серед особливостей моделі слід виокремити: автономія особи має пріоритет – без згоди використання неможливе; родичі не можуть надати згоду замість померлого; заклад зобов'язаний документувати, зберігати та контролювати використання тіл; порушення цього порядку є кримінальним правопорушенням (профанація тіла).

Французьке право передбачає, що, якщо особа не висловила заперечення, її тіло може бути використано для науки<sup>29</sup> (модель презумпції згоди з правом відмови родичів – hybrid). Однак родичі мають право висловити відмову на основі припущення волі померлого. Практика ґрунтується на принципі поваги до пам'яті та почуттів близьких. Франція також має: єдиний національний реєстр заперечень (загальний для трансплантації і науки); етичний нагляд за всіма програмами роботи з тілами.

У Нідерландах діє прозора модель з етичним контролем та чітка інфраструктура надання згоди: особа підписує донорську декларацію про передачу тіла; установа зобов'язана забезпечити повагу, анонімність, звітність; після завершення дослідження тіло має бути гідно поховане або кремоване, за рахунок закладу. Також передбачено створення окремих етичних комітетів при університетах, котрі розглядають допустимість досліджень<sup>30</sup>.

У Іспанії<sup>31</sup> та Австрії<sup>32</sup> діє принцип презумпції згоди (модель мовчазної згоди – opt-out): якщо особа не заборонила письмово, її тіло може

28 Gesetz über die Spende, Entnahme und Übertragung von Organen (Transplantationsgesetz - TPG) : of 05.11.1997. BGBl. I. № 74. URL: [https://media.offenegesetze.de/bgbl1/1997/bgbl1\\_1997\\_74.pdf#page=3](https://media.offenegesetze.de/bgbl1/1997/bgbl1_1997_74.pdf#page=3); Gesetz über Qualität und Sicherheit von menschlichen Geweben und Zellen (Gewebegesetz) : of 20.07.2007. BGBl. I. № 35. URL: [https://media.offenegesetze.de/bgbl1/2007/bgbl1\\_2007\\_35.pdf#page=10](https://media.offenegesetze.de/bgbl1/2007/bgbl1_2007_35.pdf#page=10).

29 Décret n° 2022-719 du 27 avril 2022 relatif au don de corps à des fins d'enseignement médical et de recherche : Décret of 27.04.2022 no. 2022-719. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000045684251>.

30 Wet op de orgaandonatie : of 01.01.2022 no. BWBR0008066. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0008066/2022-01-01>.

31 Ley 30/1979, de 27 de octubre, sobre extracción y trasplante de órganos : Ley of 27.10.1979 no. 30/1979. Boletín Oficial del Estado. 1979. 6 N°ember. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-26445>; Ley 41/2002, de 14 de noviembre, básica reguladora de la autonomía del paciente y de derechos y obligaciones en materia de información y documentación clínica : Ley of 14.11.2002 no. 41/2002. Boletín Oficial del Estado. № 274. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2002-22188>.

32 Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Organtransplantationsgesetz : of 14.12.2012. BGBl. INr. 108/2012. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20008119>.

бути використане; водночас на практиці установи завжди взаємодіють із родичами, аби уникнути конфлікту. Ці країни мають: національні реєстри заперечень; чіткі нормативи транспортування, зберігання та обліку тіл; санкції за неналежне поводження з тілом.

Щодо стандартів ЄС, як орієнтирів для реформування українського законодавства, то хоча Європейський Союз не має єдиного обов'язкового законодавства щодо тіл померлих осіб у науці, діє низка «м'яких» правових орієнтирів (soft law), зокрема: Ов'єдська конвенція (1997) – вимагає добровільності і захисту гідності<sup>33</sup>; Резолюція ПАРЄ № 1859 (2012) – про стандарти біомедичних досліджень<sup>34</sup>; Керівні принципи ВООЗ щодо використання тіл померлих у наукових цілях<sup>35</sup>; Європейські біоетичні хартії – передбачають створення локальних етичних комітетів<sup>36</sup>.

Усі ці документи визнають: гарантії згоди (opt-in/opt-out), але в межах публічного контролю; обов'язковість етичного нагляду; неприпустимість комерціалізації тіл; забезпечення анонімності та гідного поводження.

Утім, українська правова та соціальна система має певні об'єктивні бар'єри для імплементації західних моделей: недовіра до державних інституцій, зокрема в питаннях смерті, донорства, медицини; суспільна чутливість до теми тілесності і смерті, вплив релігії; відсутність реєстрів згод/відмов, юридичної інфраструктури; низький рівень правової культури серед громадян і медичного персоналу; високий ризик зловживань за відсутності прозорої моделі контролю.

Тому запозичення європейського досвіду в Україні потребує не просто законодавчого копіювання, а адаптації з урахуванням культурно-правової специфіки.

У цьому контексті оптимальною для України вважаємо модель поетапного впровадження системи opt-in (вираженої згоди) з можливістю opt-out для родичів у специфічних випадках, а також із такими ключо-

33 The Oviedo Convention. *National Research Ethics Committees*. URL: <https://www.forskningsetikk.no/en/resources/the-research-ethics-library/legal-statutes-and-guidelines/oviedo-convention/>.

34 Protecting human rights and dignity by taking into account previously expressed wishes of patients : Resolution of 25.01.2012 no. 1859. URL: <https://pace.coe.int/en/files/18064>.

35 Emergencies: Management of dead bodies. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/emergencies-management-of-dead-bodies>.

36 Charter of the EIB - European Institute of Bioethics. *Institut Européen de Bioéthique - Votre centre de référence sur l'actualité et les questions de bioéthique*. URL: <https://www.ieb-eib.org/en/about-ieb/charter-of-the-eib-3.html>.

вими елементами: 1) прийняття спеціального Закону про використання тіл померлих у науці та освіті; 2) запровадження єдиного державного реєстру згод та відмов; 3) детальне врегулювання процесу: подання заяви, реєстрація, транспорт, поховання; 4) публічний контроль і нагляд через етичні комітети при університетах та науково-дослідних інститутах; 5) заборона комерційного використання тіл і жорсткі санкції за порушення гідності; 6) медійна та освітня кампанія з популяризації донорства тіла для науки; 7) можливість укладення договору між особою та закладом за життя; 8) пільги для осіб, які погоджуються передати тіло для науки (наприклад, оплата поховання державою).

Так, Україна потребує нормативної моделі, адаптованої до її правової системи та суспільних реалій, але заснованої на принципах, спільних для ЄС: верховенство права; гідність людини; інформована згода; неприбутковість; етичний контроль. Створення такої моделі є не лише правовим, а й моральним імперативом, як для збереження людської гідності, так і для розвитку медичної науки.

## **5. Пропозиції щодо вдосконалення українського законодавства у сфері використання тіл померлих у наукових цілях**

Однією з головних прогалин у чинному українському законодавстві є відсутність визначеного правового статусу тіла після смерті, що створює ризики: правової невизначеності (у кого виникають права на тіло – у родичів, держави чи лікарні); недопустимого поводження з тілом; юридичних колізій при спробі його використання в освіті, науці, трансплантації.

Пропонується внести зміни до Цивільного кодексу України, визнавши тіло померлого особливим об'єктом правового регулювання, що: не є об'єктом цивільного обороту; підлягає спеціальному правовому режиму; може бути використаний у наукових, освітніх, діагностичних чи інших суспільно значущих цілях лише на підставі згоди.

Аналіз європейського досвіду демонструє, що найбільш ефективним є цілісний спеціальний закон, що охоплює всі етапи: від згоди особи до поховання після досліджень.

У цьому контексті пропонується прийняти Закон України «Про використання тіл померлих осіб у наукових та освітніх цілях», що має

передбачати: підстави та порядок передачі тіла: за згодою за життя, за згодою родичів, у разі відсутності заперечень; створення державного реєстру згод та заборон; процедуру транспортування, зберігання, дослідження, поховання; обов'язкову анонімізацію; санкції за неналежне поводження з тілом; гарантії гідності, недопущення комерціалізації; залучення етичних комітетів; окремі положення для досліджень у сфері репродуктивного здоров'я.

Важливо, що для узгодженості правового поля, потрібно внести зміни до суміжних актів: Закону України «Про трансплантацію»: чітко розмежувати використання тіл/анатомічних матеріалів для трансплантації та для науки/освіти; Закону України «Про поховання»: передбачити можливість відкладеного поховання у зв'язку з передачею тіла науковій установі; Кримінального кодексу України: посилити відповідальність за порушення процедури поводження з тілом; Закону України «Про вищу освіту»: дозволити університетам офіційно укладати договори про прийняття тіл на наукові/освітні потреби.

Ефективна практика в ЄС демонструє, що головним джерелом легітимності є інформована згода померлого за життя. Україні слід створити: державний реєстр згод (opt-in); процедуру онлайн-подачі заяви через Дія або Нотаріальну палату; можливість відкликання згоди; реєстрацію документу в медичному закладі або університеті, що дозволить усунути юридичну невизначеність і захистити волю особи.

У разі відсутності вираженої волі особи, має бути передбачено право родичів: надати або відмовити у згоді; мати повну інформацію щодо цілей, строків та порядку використання тіла; гарантії повернення останків для поховання. Цей механізм має бути чітко прописаний, аби унеможливити свавільне вилучення тіл без жодної правової основи.

Важливо, що використання тіл у дослідженнях, особливо у сфері репродуктивного здоров'я, потребує впровадження етичних бар'єрів і нагляду. У цьому контексті слід: створити локальні етичні комітети при медичних вищих навчальних закладах, науково-дослідних інститутах, клініках; затвердити Кодекс етичного поводження з тілами померлих осіб; зобов'язати медичні установи публічно звітувати про використання тіл у дослідницьких програмах; заборонити використання тіл у цілях, що не пов'язані з визнаними науковими чи освітніми стандартами.

Такий підхід є продовженням реалізації права громадян на доступ до публічної інформації та контроль за діяльністю держави, включно з медичними установами<sup>37</sup>.

Для популяризації нової практики важливо впровадити державні гарантії із оплати витрат на транспортування і поховання тіл, переданих науці; публічних подяк або меморіальних заходів на честь донорів тіла; забезпечення гідного ставлення до тіл (зберігання, поховання).

Утім, жодна правова модель не буде ефективною без суспільної довіри, що має передбачати офіційну інформаційну кампанію МОЗ України; залучення авторитетних представників науки, духовенства, громадськості; прозорість і підзвітність усіх процедур; облік культурних і релігійних аспектів.

Також важливо, що забезпечення прозорості процедур і залучення громадянського суспільства до обговорення таких етичних практик відповідає загальнодемократичним стандартам публічного управління<sup>38</sup>.

Отже, реформування правового поля у сфері використання тіл померлих у науці є необхідною умовою розвитку медичної науки, підвищення якості освіти та реалізації права на науковий прогрес. Пропоновані законодавчі зміни спрямовані на: повагу до волі людини; забезпечення прозорості й легітимності процедур; підвищення етичних стандартів у медицині; підтримку репродуктивного здоров'я як публічного блага.

Окремої уваги потребує потенціал розвитку наукових досліджень у сфері репродуктивного здоров'я. Так, використання тіл померлих для наукових досліджень відкриває унікальні можливості для прогресу у сфері репродуктивного здоров'я, що включають: 1) доступ до різноманітних тканинних зразків, зокрема, репродуктивних органів, що є ключовими для гістологічних, цитологічних, молекулярних досліджень; 2) можливість вивчення патологічних процесів на клітинному рівні, що підвищить якість діагностики та розробки терапевтичних стратегій; 3) використання тіл як джерела біоматеріалів для генетичних досліджень, що мають важливе значення для розуміння спадкових аспектів репродуктивних захворювань; 4) розширення практичних можливостей для навчання медичних кадрів,

37 Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5 (2). С. 28–33.

38 Nalyvaiko L. R. Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. Svazek 1., 4. vydání. С. 51–62.

що підвищить якість надання медичної допомоги у сфері репродуктивного здоров'я.

Правове регулювання цієї сфери може стати каталізатором інноваційного розвитку: 1) впровадження прозорих, етичних норм створює довіру міжнародних донорів і партнерів, що відкриває можливості для отримання грантів та участі у міжнародних проєктах; 2) чіткі правила дозволяють розробляти протоколи досліджень, стандарти якості та безпеки, що є ключовим чинником для сертифікації та визнання результатів на міжнародному рівні; 3) законодавство стимулює розвиток міжвідомчої співпраці між медичними, науковими і освітніми установами, що створює синергію у сфері репродуктивного здоров'я; 4) запровадження державних і публічних механізмів підтримки наукових ініціатив, зокрема через пілотні програми та інкубатори інновацій.

Утім, реалізація потенціалу потребує послідовних і системних заходів із проведення пілотних проєктів у ключових науково-медичних установах для відпрацювання нормативних і технологічних механізмів; розробки та затвердження єдиних стандартів і протоколів роботи з тілами померлих, що включають етичні, юридичні та медичні вимоги; включення тематики використання тіл померлих у навчальні програми для студентів медичних і юридичних спеціальностей; забезпечення прозорості комунікації з громадськістю, підвищення рівня правової і біоетичної освіти; організації міжнародних конференцій, семінарів, публікацій для поширення знань і обміну досвідом.

Варто враховувати, що сучасне правове регулювання у сфері репродуктивного здоров'я вимагає врахування міжнародних стандартів прав людини, рішень Європейського суду з прав людини, а також практики використання тіл у дослідженнях, пов'язаних із посмертним відтворенням, гестаційним сурогатним материнством та дослідженням репродуктивних тканин<sup>39,40</sup>. Зокрема, в Україні вже досліджується необхідність нормативного закріплення права на посмертне репродуктивне відтворення для військовослужбовців і певних категорій осіб, що також потребує створення прозорості, етичної і контрольованої моделі роботи

39 Лебедева Ю. Конституційно-правове забезпечення свободи репродуктивного вибору особи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 61–67. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.11>.

40 Nalyvaiko L., Pryputen D., Verba I., Lebedieva Y., Chepik-Trehubenko O. The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 6. № 2. P. 206–2019. URL: <https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-n000203>.

з тілами<sup>41</sup>. Конституційно-правовий підхід до свободи репродуктивного вибору, як показує аналіз зарубіжної практики, має поєднувати право на автономію особи з гарантіями належного правового режиму щодо біологічних рештків<sup>42</sup>. Також необхідно враховувати міждисциплінарний підхід до формування політики у цій сфері, зокрема, узгодження цивільного, медичного та біоетичного права<sup>43</sup>.

Слід акцентувати увагу, що особливу роль у формуванні суспільної довіри відіграють неурядові правозахисні організації, що здатні виступати провайдерами інтересів громадян у сфері медичної етики та контролю за використанням людських тіл у наукових цілях<sup>44</sup>.

Також важливо, аби МОЗ України очолило процес законодавчого врегулювання та розробки стандартів, а Уряд підтримав законодавчу ініціативу і забезпечив фінансування відповідних пілотних програм. Наукові установи мають створити етичні комітети і відповідні внутрішні регламенти, а залучення міжнародних експертів для консультацій забезпечить адаптацію передового досвіду. Так, спільна робота державних органів, науковців і громадськості є запорукою формування позитивного ставлення до нової практики.

**Висновки.** Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку висновків:

1. Національне законодавство України наразі не забезпечує належного правового регулювання використання тіл померлих осіб у наукових та освітніх цілях. Відсутність спеціального нормативного акту, правового статусу тіла померлого, єдиного механізму згоди чи відмови створює серйозні правові ризики та колізії.
2. Європейські підходи до врегулювання цієї сфери демонструють наявність правової традиції, заснованої на поєднанні поваги до гіднос-

41 Лебедева Ю. В. Нормативно-правове забезпечення реалізації права на посмертне відтворення військовослужбовців та інших осіб: зарубіжний досвід та регламентація в Україні. Київський часопис права. 2024. № 1. С. 23–30. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3>.

42 Лебедева Ю. Конституційно-правове забезпечення свободи репродуктивного вибору особи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 61–67. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.11>; Лебедева Ю. Конституційне право на аборт у США: правова регламентація. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка. 2024. Vol. 1, no. 2 (106). P. 13–29. URL: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.13-29>.

43 Наливайко Л., Лебедева Ю. Репродуктивні права людини: міжнародні стандарти, досвід України та Литви. *European Political and Law Discourse*. 2022. Т. 9, № 4. С. 60–73. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2022.9.4.6>; Nalyvaiko L., Lebedeva Y. Human reproductive rights: international standards, experience of Ukraine and Lithuania : monograph. Modern scientific strategies of development, 2022. URL: <https://doi.org/10.51587/9781-7364-13395-2022-008-318-336>.

44 Наливайко Л. Р., Грицай І., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації України : навч. посіб. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 432 с.

- ті особи та суспільної користі. Принципи інформованої згоди, неприбутковості, етичного нагляду та юридичної прозорості становлять основу сучасного правового поля в ЄС.
3. Україна має потенціал для формування власної нормативної моделі, що поєднує елементи систем opt-in та opt-out, з урахуванням українських правових, культурних та соціальних реалій. Пропонована модель передбачає добровільну згоду особи за життя, можливість участі родичів, етичний контроль, публічну прозорість і законодавчі гарантії недопущення зловживань.
  4. Запровадження правового механізму використання тіл померлих має критичне значення для розвитку досліджень у сфері репродуктивного здоров'я, включаючи тканинну біологію, патологію, молекулярну генетику, а також для підготовки висококваліфікованих кадрів.
  5. З метою забезпечення належного правового регулювання рекомендується: прийняти спеціальний Закон України «Про використання тіл померлих осіб у наукових та освітніх цілях», що визначить правовий статус тіла, процедури передачі, етичні вимоги, гарантії недоторканності і гідності; визначити на рівні Цивільного кодексу України особливий правовий режим тіла померлого, що унеможливило його комерціалізацію та свавільне використання; запровадити державний реєстр згод та відмов, із забезпеченням правової сили для таких волевиявлень; створити етичну інфраструктуру – комітети при університетах та наукових інститутах, наглядові органи, систему акредитації дослідницьких програм; започаткувати реалізацію пілотних проєктів у провідних медичних закладах для апробації правових та організаційних механізмів; інституціалізувати співпрацю МОЗ України із науковою спільнотою у форматі робочих груп, дорадчих органів, експертного супроводу реформи.
  6. Подальші наукові розвідки в цій сфері доцільно спрямувати на: емпіричні дослідження правової обізнаності населення, рівня довіри до інститутів, готовності до надання згоди на використання тіла після смерті; розробку міжгалузевої моделі правового регулювання, що включатиме не лише цивільне та медичне право, а й адміністративне, кримінальне, етичне право; оцінку ризиків зловживань при реалізації таких програм в умовах правової трансформації та воєнного стану;

поглиблений аналіз репродуктивних досліджень, що вимагають використання тіл померлих – зокрема в контексті вивчення безпліддя, гормональних дисфункцій, гінекологічної онкології; міжнародне порівняння моделей біоетичного контролю, з метою адаптації найкращих практик до українських реалій.

Отже, розроблення комплексної правової моделі використання тіл померлих у наукових цілях є не лише питанням правового регулювання, а й етичним, соціальним і науковим викликом, що потребує широкого діалогу між правниками, науковцями, медиками, державою та суспільством. Україна сьогодні має унікальну можливість не просто імплементувати європейський досвід, а сформуванати власну прогресивну правову модель, яка збалансує права людини, інтереси науки та вимоги етики в умовах XXI століття.

DOI: 10.51587/9798-9917-51971-2026-025-77-98

**ЛЕБЕДЄВА Юлія Владиславівна,**

старший викладач кафедри теорії держави і права

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-9745-2796

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 13683 У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

У дослідженні проведено комплексний юридичний аналіз правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій в Україні з фокусом на законопроект № 13683 у контексті відповідності європейським стандартам. Зазначена тема набуває особливої актуальності на тлі стрімкого розвитку репродуктивної медицини, міжнародної інтеграції України та нагальної потреби у створенні чіткого, системного і гармонізованого законодавчого поля у сфері допоміжних репродуктивних технологій.

Автор підкреслює, що відсутність кодифікованого закону в Україні спричиняє фрагментарність нормативної бази, правові колізії, а також проблеми в практиці правозастосування, що особливо помітно в питаннях